

СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено сучасний стан інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області, здійснено аналіз існуючих агропроектів, а також проаналізовано можливості інвестиційної підтримки їх практичного впровадження. На основі групування сільськогосподарських підприємств за рівнем фінансування інноваційних процесів встановлено, що здійснення останніх сприятиме підвищенню економічної ефективності їх функціонування.

Постановка проблеми

В умовах ринкової системи господарювання у сільськогосподарських товаровиробників постійно виникає потреба у розробці і застосуванні інновацій, насамперед, таких, як нові сорти рослин, породи тварин та кроси птиці, нові добрива і засоби захисту рослин й тварин, технології, форми організації та фінансування виробництва, підходи до підготовки кадрів тощо. Поступово виникає розуміння, що підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі їх інноваційного розвитку можна досягти за рахунок застосування наукових розробок регіональних наукових установ через створення механізму впровадження новацій у виробництво за рахунок скоординованих зусиль керівників наукових організацій, виробничих підприємств та органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Різні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств вивчали вчені В.Г. Андрічук, О.І. Дацій, М.М. Ільчук, М.Х. Корецький, Н.М. Сіренко, В.М. Трегобчук, В.Г. Чабан, З.Б. Янченко та багато інших [1–8]. Разом з тим, питання вибору та впровадження інноваційних процесів у виробництво при різних рівнях фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Метою статті є визначення напрямів підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі їх інноваційного розвитку, зокрема можливостей здійснення інноваційних агропроектів, а також джерел їх фінансування.

©К. М. Кашук

*Науковий керівник – к.е.н., доцент В. П. Якобчук

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області. При проведенні дослідження за допомогою статистико-економічного методу, зокрема його прийому порівняння, здійснено оцінку сучасного рівня розвитку сільськогосподарських підприємств; за допомогою соціологічного методу шляхом анкетного опитування керівників підприємств встановлено обсяги фінансування ними інноваційної діяльності; прийом економічного групування дозволив з'ясувати, що зі збільшенням фінансових вкладень у інноваційні процеси підвищується економічна ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств; за допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема його прийомів аналогії та співставлення, індукції та дедукції, сформульовані загальні висновки; табличний та графічний методи використано для наглядного зображення аналітичної й статистичної інформації.

Результати досліджень

Однією з необхідних умов виходу господарюючих суб'єктів аграрного сектора на якісно новий рівень господарювання є розробка та реалізація інноваційної моделі їх розвитку на основі впровадження наукових розробок. Ефективність реалізації даної моделі прям залежить від комплексу елементів, які визначають умови функціонування агроекономічних систем, адекватних організаційно-економічних механізмів впровадження, а також фінансових можливостей сільськогосподарських підприємств. Проаналізуємо останні на прикладі підприємств Житомирської області.

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм господарювання у 2011 році становила 1300. Чисельність вибірки, що включала великі підприємства за критеріями Головного управління статистики в Житомирській області, становила 311 підприємств різних форм власності. Дослідження показало, що загальний рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств досліджуваної сукупності підвищився і у 2011 р. становив 12,2 %, що на 10,3 в. п. більше ніж, у 2007 р. Це свідчить про покращення фінансового стану підприємств галузі (рис. 1).

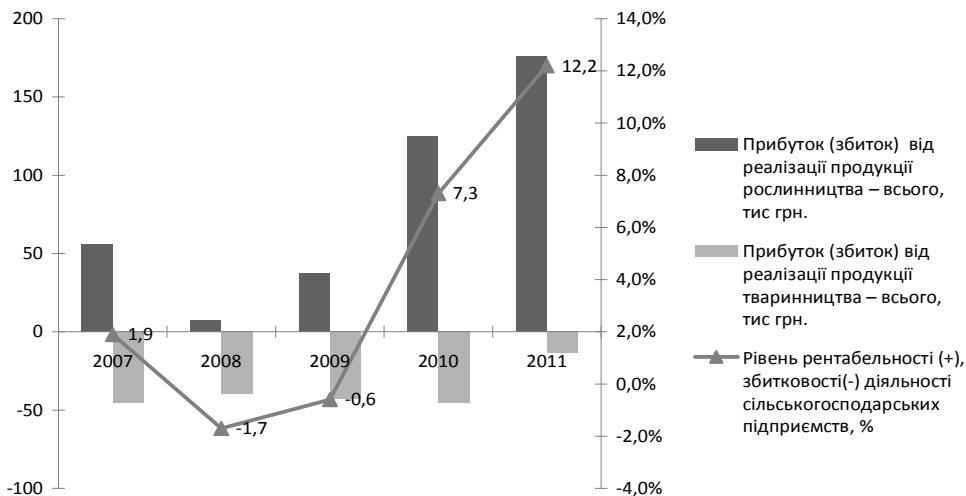

Рис. 1. Динаміка результатів виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Джерело: за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Водночас, рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства не є задовільним. Якщо продукція рослинництва має додатній рівень рентабельності, то тваринництво має від’ємні її значення, що відображає загальноукраїнську тенденцію. Це означає, що підприємства отримують збитки від виробництва основних видів продукції тваринництва. Необхідно відмітити значне зниження рівня збитковості галузі тваринництва у 2011 р. Порівняно з минулим роком, даний показник скоротився на 7,3 в.п.: з 10,3 % у 2010 р. до 3,6 % у 2011 р.

Аналіз динаміки економічної ефективності виробництва основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах досліджуваної сукупності свідчить, що більшу частину прибутку підприємства одержали від реалізації зерна та картоплі, зростання попиту на які останніми роками зумовило підвищення цін на дану продукцію. Основним видом продукції тваринництва, від реалізації якого підприємства одержують прибуток, є молоко. Протягом 2007–2011 рр. виробництво молока було збитковим лише у 2009 р. (табл. 1).

За даними табл. 1, можна зробити висновок про відсутність, навіть у традиційно більш прибутковій рослинницькій галузі, таких видів продукції, які мали стабільно високий рівень рентабельності. Найбільшу частку прибутку сільськогосподарські підприємства отримують від реалізації зернових. У 2011 р.

від реалізації даних культур підприємствами досліджуваної сукупності отримано 112,4 млн грн прибутку, що на 53,5 % більше ніж у 2007 р. Урожайність зернових збільшилася у 2011 р. на 12,6 ц/га порівняно з 2007 р. і становила 33,0 ц/га. Нестабільним за період 2007–2011 р. був рівень рентабельності картоплі, прибуток від реалізації якої у 2011 р. зменшився на 36,2 %. Рівень рентабельності виробництва м'яса великої рогатої худоби є стабільно від'ємним. Проте, порівняно з минулим роком, він зменшився на 27,1 %.

Таблиця 1. Динаміка економічної ефективності виробництва основних видів продукції на сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Рік	Показник					
	вироб- ництво, тис. т	уро-жай- ність*, ц/га	собі- вартість 1 ц, грн	середня ціна реалізації 1ц, грн	прибуток (+), збиток (-), тис. грн	рівень рен- табельності (+), збитко- вості (-), %
1	2	3	4	5	6	7
<i>Зернові</i>						
2007	343,7	20,4	67,94	89,71	52283,2	32,0
2008	533,1	24,0	83,6	85,2	4842,1	2,0
2009	601,7	24,0	77,0	80,2	16078,3	4,2
2010	514,7	25,2	97,3	112,2	67024,6	97,3
2011	639,7	33,0	117,5	142,9	112422,7	21,6
Відхилення 2011 р. від 2007 р. (+/-)	296,0	12,6	49,56	53,19	60139,5	-10,4
<i>Картопля</i>						
2007	26,2	246,0	45,6	89,3	8299,2	96,1
2008	20,4	168,9	81,2	118,6	7658,1	46,1
2009	34,7	245,1	100,8	132,3	8054,0	31,3
2010	41,1	226,5	113,7	208,5	34983,1	83,3
2011	56,9	260,8	125,0	159,8	12657,2	27,8
Відхилення 2011 р. від 2007 р. (+/-)	30,7	14,8	79,4	70,5	4358,0	-68,3
<i>Молоко</i>						
2007	92,6	2260	119,4	137,8	13592,6	15,4
2008	74,8	2176	162,6	167,0	2708,8	2,7
2009	75,2	2544	166,5	158,9	-4848,0	-4,6
2010	74,8	2770	222,6	254,4	20744,2	14,3
2011	70,2	2888	247,6	299,3	32117,5	20,9
Відхилення 2011 р. від 2007 р. (+/-)	-22,4	628	128,2	161,5	18524,9	5,5

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7
<i>М'ясо великої рогатої худоби</i>						
2007	9,0	331	831,1	495,7	-48703,3	-40,4
2008	7,0	313	1027,4	757,9	-33129,6	-26,2
2009	6,9	346	1180,7	761,1	-38085,8	-35,5
2010	6,4	355	1365,8	877,5	-45789,5	-35,8
2011	5,5	328	1647,9	1218,3	-31381,2	-26,1
Відхилення 2011 р. від 2007 р. (+/-)	-3,5	-3	816,8	722,6	17322,1	14,3

* для молока – надій на 1 корову, кг; для м'яса ВРХ – середньодобовий приріст
Джерело: за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Причинами низької рентабельності виробництва продукції є недостатній рівень інтенсифікації виробництва, використання застарілих технологій вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин, неможливість впровадження інноваційних заходів через незадовільний рівень фінансового та кредитного забезпечення. Незадовільним залишається рівень матеріально-технічного забезпечення підприємств агропромислового комплексу. Так, якщо у 2009 р. у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області налічувалося 5,6 тис. од. тракторів, то у 2011 р. – лише 4,1 тис. од. Кількість зернозбиральних комбайнів за цей період зменшилася з 1,5 до 1,1 тис. од., на 28,1 %.

Досягнутий рівень ефективності сільськогосподарського виробництва є недостатнім для забезпечення розширеного відтворення і потребує подальшого розвитку із залученням додаткових інвестицій та інноваційних рішень. Основними напрямками забезпечення збільшення обсягів й підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення її якості та підвищення окупності витрат є удосконалення системи землеробства, пошук шляхів зниження енерговитрат, впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур й утримання тварин. Тому, одним з пріоритетів науково-дослідної роботи у сфері агровиробництва Житомирської області наразі є розробка інноваційних проектів розвитку різних галузей сільського господарства.

Так, розробка проекту розвитку галузі рослинництва базується на оновленні зернозбирального парку за рахунок придбання техніки на умовах фінансового лізингу та 30 % відшкодування вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; проведенні сортооновлення й сортозаміни картоплі у населення з матеріалу насінницьких господарств області та Поліської дослідної станції ім. О.М. Засухіна НААН Малинського району; запровадженні у виробництво енергозберігаючих технологій та зниження на цій основі собівартості вирощування цукрових буряків.

Протягом 2010 р. в рамках реалізації проекту «Житомирщина інноваційна» було запропоновано 8 інноваційних проектів аграрного спрямування, що становить 40 % від загальної кількості пропозицій, які потребують інвестування (табл. 2). Значна частина проектів не мали професійного маркетингового й консультативного супроводу, а також обґрунтованих бізнес-планів із зазначенням терміну реалізації та суми коштів, необхідних для їх реалізації. У 2011 р. усі аграрні проекти, запропоновані для реалізації у 2010 р., знову були включені до переліку інноваційних пропозицій, для реалізації яких необхідні інвестиції. Крім того, зі збільшенням загальної кількості інноваційних проектів у 2011 р., кількість аграрних не зросла узагалі – як наслідок, їх частка скоротилася до 16 %.

Таблиця 2. Інноваційні проекти аграрного спрямування, запропоновані науково-дослідними установами Житомирської області у 2010–2011 рр.

№ з/п	Назва проекту	Термін реалізації проекту	Вартість реалізації проекту, тис. грн.
1.	Розробка та впровадження технології отримання екологічно чистого біогумусу й кормової добавки для тварин з різних відходів	1 рік	180
2.	Технологія вирощування ріпаку на радіоактивно забруднених землях Полісся України	2 роки	550
3.	Біотехнологія оптимізації азотного живлення рослин пивоварного ячменю в зоні Полісся і Лісостепу	2 роки	150
4.	Розробка теорії і методології реабілітації антропогенно порушених територій на основі їх агроекологічної оцінки	немає даних	немає даних
5.	Сортозаміна і сортооновлення насаджень хмелю у зоні Полісся України із використанням новітніх технологій виробництва садивного матеріалу хмелю методом <i>in vitro</i>	немає даних	немає даних
6.	Вирощування і переробка ріпаку на території Житомирської області	немає даних	13 511 тис. дол. США
7.	Хмелезбиральний комбайн КХ-300	немає даних	немає даних
8.	Вирощування міскантуса-гігантеуса	немає даних	немає даних

Джерело: [8]

Можливість реалізації інноваційних проектів з метою досягнення високої ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах Житомирської

області підтверджується наявністю компаній з вітчизняним та іноземним капіталом, які реалізують інвестиційні проекти, а саме: ТОВ „А.Т.К”, ТОВ „Агро Регіон”, ТОВ „ВВ Агро”, ТОВ СП „Нібулон”, ТОВ „Райз Максимко”, ДП „Новофастівське”, ЗАТ „ТАКО”, ПСП АФ „Світанок”, ДП „Ілліч Агро-Умань”, ТОВ „Лоту ре-Агро”, ТОВ „Укрзернопром Агро”, „Lendkom International”, ТОВ „Комінтернівська птахо-фабрика”, ПСП ім. Цюрупі, ТОВ „Аларіт-Трейд”, ТОВ „Укр. Агро РТ”. Проте, більшість із цих проектів не передбачають впровадження радикальних інновацій, а лише вкладення коштів у модернізацію виробництва, реконструкцію та технологічне переоснащення виробничої бази сільськогосподарських підприємств.

Так, сьогодні в Житомирській області здійснюються такі інвестиційні проекти, як відновлення відгодівлі ВРХ на базі ТОВ "Липники", племінного репродуктора із вирощування чорно-рябої породи ВРХ (ТОВ "Авангард"), реконструкція приміщень і створення свиноферми (ФГ "Калина"), реконструкція приміщень і створення свиноферми на 1000 голів (ФГ "Вілюшевське"), вирощування та переробка м'ясомолочної продукції (ФГ "Суховець"), вирощування та реалізація чистопородних племінних свиней породи "ландрас"(радгосп "Більковецький"), організація виробництва свинини (СТОВ "Україна").

Необхідно відзначити, що у тваринництві реалізується найбільша кількість інвестиційних проектів. Так, ТОВ "Липники" вкладає 16 млн грн у відновлення відгодівлі ВРХ у Радомишльському районі. З 2011 року у ФГ "Вілюшевське" Брусилівського району проводиться реконструкція приміщень та створення свиноферми на 1000 голів. Всього наразі реалізується більше 50 інвестиційних проектів, що спрямовані на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів (ферм) з молочним й м'ясним скотарством, свинорозведенням й птахівництвом.

Важливо відмітити, що за участі держави відбувається реалізація інвестиційних проектів лише у 5 підприємствах області: ТОВ «Галекс-Агро» (Новоград-Волинський район), ТОВ «Долинівське» (Брусилівський район), ТОВ «Аларіт-Трейд» (с. Івниця Андрушівського району), ТОВ СП «Нібулон», ТОВ «ВВ Агро» (с. Велика Рача Радомишльського району). Державна допомога передбачає 50 % відшкодування витрат на реконструкцію і будівництво ферм та тваринницьких комплексів. Згідно із законодавством України, сільськогосподарським товаровиробникам не надаються пільги з кредитування та оподаткування за наявність інноваційної складової у їх діяльності. Тому, підприємства не мають зацікавленості у впровадженні інновацій, а тим більше – декларуванні інноваційних процесів, що робить неможливим їх відстеження і облік.

За таких умов, згідно з даними проведеного анкетування, жодне з підприємств області не впроваджує радикальних інновацій, тому в подальшому

дослідженні ми будемо вважати такими, що є інноваційними, ті сільськогосподарські підприємства області, які здійснюють проекти, що передбачають застосування поліпшувальних нововведень. У більшості випадків, такі проекти передбачають вкладення коштів у модернізацію виробництва та співпрацю з науковими установами. Для доведення впливу здійснення інноваційної діяльності на економічну ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств нами було проведено групування за сукупністю 72 сільськогосподарських підприємств, які було поділено на 5 груп за обсягом фінансування інноваційного процесу (табл. 3). Дослідження показало, що найвищі показники ефективності мають підприємства, які здійснюють найбільший обсяг фінансування інноваційних процесів.

Так, урожайність зернових та зернобобових культур у підприємств 5 групи, які здійснюють фінансування інноваційної діяльності в обсязі понад 1 млн грн, становить 51,4 ц/га, що на 80,5 % більше, ніж у підприємств 1 групи, обсяг фінансування інноваційної діяльності яких менше 50 тис. грн. Дохід (виручка) від реалізації продукції на 1 га сільськогосподарських угідь у підприємств 5 групи у 5,6 раза більший, ніж у підприємств 1 групи, та становить 6,7 тис. грн. Підприємства 1 та 2 груп, що здійснюють фінансування інновацій у розмірі до 100 тис. грн, отримують збитки. Рівень рентабельності підприємств 5 групи становить 28,0 %, водночас, рівень збитковості 1 та 2 груп становить 20,3 % та 8,8 %, відповідно.

Таблиця 3. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області залежно від обсягу фінансування інновацій у 2011 р.

Показник	Група підприємств за обсягом фінансування інноваційного процесу					у середньому
	I до 50 тис. грн	II від 50 до 100 тис. грн	III від 100 до 500 тис. грн	IV від 500 до 1000 тис. грн	V понад 1 млн. грн	
1	2	3	4	5	6	7
Кількість підприємств	16	15	15	17	9	-
Середня площа на підприємство -с.-г. угідь, га	568,1	877,5	992,3	3192,2	3507,0	1827,4
-ріллі, га	538,2	836,6	894,6	2851,1	2996,7	1623,4
Чисельність працівників на 100 га с.-г. угідь, осіб	11,7	6,1	5,3	5,2	4,6	6,6

Урожайність, ц/га -зернових і зернобобових -цукрових буряків	10,0 124,5	15,1 175,9	44,7 203,2	45,5 328,0	51,4 366,5	33,3 239,6
Надій молока на 1 корову, кг	1772	1893	2362	3041	4299	2673,4
Середньодобові прирости ВРХ, г	309	316	376	395	484	376
Виробництво на 100 га ріллі, ц -зернових і зернобобових -цукрових буряків -свинини	607,9 936,2 0,2	793,0 1056,0 0,9	2350,0 1465,9 5,7	2631,6 1679,5 5,4	3363,5 2367,9 9,1	1949,2 1501,1 5,4
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, ц -молока -м'яса ВРХ	229,1 21,3	332,0 26,4	356,6 31,0	400,1 55,6	688,5 47,2	401,3 36,3
Дохід (виручка) на 1 га с.-г. угідь, грн	1213,0	1621,4	5122,1	6293,5	6745,3	4199,1
Прибуток(+),збиток(-) -всього, тис. грн. -на 1 га с.-г. угідь, грн	-6808,0 -308,5	-319,4 -155,7	5934,0 629,9	12518,8 761,0	29509,0 1376,4	- -
Рівень рентабельності (+),збитковості(-) сільськогосподарського виробництва, %	-20,3	-8,8	12,7	14,0	28,0	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики Житомирської області.

Таким чином, дослідження показало, що, у разі збільшення сільськогосподарськими підприємствами обсягів фінансування інноваційних процесів, зростає економічна ефективність їх діяльності. Крім того, дані таблиці свідчать про тісний взаємозв'язок показників виробництва та розмірами сільськогосподарських угідь підприємств Житомирської області. У підприємств 5 групи середня площа сільськогосподарських угідь на 1 підприємство становить 3507 га, що у 6,2 раза більше, ніж у підприємств 1 групи. Концентрація виробництва надає додаткові можливості підприємствам з більшою площею угідь для впровадження інновацій у вигляді прогресивних технологій та техніки, високоврожайних сортів й гібридів, високопродуктивних порід тварин, нових методів та форм організації виробництва тощо.

Висновки

З 2000 р. аграрне виробництво демонструє позитивну динаміку розвитку. Однак, темпи зростання виробництва в галузі є недостатніми для її інноваційного розвитку. В умовах обмеженості фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах області унеможливується впровадження інноваційних заходів. Існуючі інноваційні проекти потребують залучення інвестицій та державної підтримки у їх здійсненні. В цілому, можна стверджувати, що наразі інноваційна активність аграрних формувань Житомирської області зосереджена не на впровадженні інновацій у виробництво, а на покращенні основних економічних показників за рахунок спорудження об'єктів виробничої та обслуговуючої інфраструктури, модернізації виробництва й закупівлі нового обладнання тощо. Інвестиційна привабливість інноваційних проектів сільськогосподарського виробництва у регіоні залишається низькою. Необхідною є державна підтримка сільськогосподарського виробника, при цьому, бюджетна політика має базуватися на засадах державно-приватного партнерства, що дасть можливість у повному об'ємі залучати кошти інвесторів.

Одним із способів підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств й подолання інноваційного лагу між розробкою та реальним впровадженням вбачаємо у створенні організаційних структур, які поєднують середовище генерації знань із середовищем їх технологізації. У рамках таких інноваційних структур бізнес-групи інженерів, вчених та спеціалістів із комерціалізації супроводжують й забезпечують процеси виробничої реалізації технологічних новацій, а дослідницькі групи університетів та науково-дослідних інститутів, спільно з науковими підрозділами високотехнологічних підприємств, здійснюють розробку інноваційних завдань, які стоять перед виробництвом. Ідеологія радикальних інновацій, яку підтримуватимуть такі організації, спроможна змінити виробництво та технологічну культуру у сільському господарстві, збільшити швидкість передачі знань, дозволить виробництву вийти на нові знання, перетворювати їх у технологію або продукт, що включається в економічний обіг.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення економічного розвитку аграрної сфери та створення умов для ефективної співпраці науки й виробництва.

Література

1. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / *В. Г. Андрійчук.* – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. *Дацій О. І.* Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / *О. І. Дацій* // – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
 3. *Ільчук М. М.* Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / *М. М. Ільчук* // – К. : Нічлава, 2004. – 312 с.
 4. *Корецький М. Х.* Інноваційний процес в АПК і перспективи його розвитку : монографія / *М. Х. Корецький, О. І. Дацій.* // – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2001. – 144 с.
 5. *Сіренко Н. М.* Чинники вибору інноваційної стратегії аграрними підприємствами України / *Н. М. Сіренко* // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: «Економіка АПК». – 2009. – № 16. – С. 344-349.
 6. *Трегобчук В. М.* Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / *В. М. Трегобчук* // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 4–12.
 7. *Чабан В. Г.* Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора / *В. Г. Чабан* // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68–72.
 8. *З. Б. Янченко.* Інвестиційна підтримка науково-дослідної діяльності аграрних підприємств Житомирської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=764>
 9. «Житомирщина інноваційна – 2010»: інформаційно-довідкове видання. – Головне управління економіки Житомирської облдержадміністрації. – 2010 р. – с. 52.
 10. Проект «Житомирщина інноваційна – 2011»: інформаційно-довідкове видання. – Головне управління економіки Житомирської облдержадміністрації. – 2011 р. – с. 85.
-